
Boris Mlakar

Delovanje nasprotnikov partizanskega gibanja pod Gorjanci

Prostorski okvir tega kratkega orisa delovanja domačih nasprotnikov partizanstva naj bi bili Gorjanci oziroma celotno območje pod njimi, zaradi jasnosti pa velja ta prostor nekoliko natančneje omejiti. Na severovzhodu sega do medvojne nemško-italijanske okupacijske meje oziroma obsega območje Kostanjevice ter Sv. Križa (Podbočja). Na jugozahodu je omejen s cesto Novo mesto Metlika in zajema nekaj belokranjskih krajev na črti Jugorje - Suhor. Na severu ga omejuje seveda reka Krka, na jugovzhodu pa so to vrhovi Gorjancev oziroma slovensko-hrvaška meja. Tudi z vidika protirevolucije je bilo Novo mesto središče dogajanja na omenjenem območju, vendar ga formalno na tem mestu ne upoštevamo kot del nakazanega prostora, saj je njegov pomen precej presegal lokalne razmere pod Gorjanci. Do neke mere je taka prostorska omejitev umetna, vendar ima določene utemeljitve v samem značaju dogajanja v letih 1941-1945, kar so že upoštevali tudi nekateri avtorji zgodovinskih pregledov. Prek omenjenih meja posega ta prispevek le izjemoma, pač v primerih, ko je dogajanje neposredno in vzročno-posledično povezano s tistim pod Gorjanci.

I.

Širše območje Gorjancev velja za eno od središč odporniškega gibanja oziroma partizanstva, v veliki meri zaradi vloge Novega mesta. Predvojna tradicija, moč delavskih in komunističnih organizacij ipd. so seveda tudi imele svojo vlogo. Poseben pomen je sicer to območje imelo že v samem, sicer neslavnem, izteku vojne aprila 1941. Poleti in jeseni pa se tu že zbirajo prve odporniške skupine, organizira se Osvobodilna fronta, kar vse uživa precejšnjo podporo prebivalstva, tudi vsled neskajljene narodnoosvobodilne retorike kot tudi še razmeroma nekrvavih odzivov okupatorskih oblasti. Odporniška organizacija meščanskega tabora - Slovenska legija - v svoji taktiki ni šla v širino in za prvo obdobje tako nimamo podatkov, da bi imela svoje postojanke npr. tudi izven Novega mesta.

Prvi množični odhod prostovoljcev v partizane beležijo kronike v začetku 1942, tako da je zbirna baza na Brezovi rebri kmalu postala pretesna. Videti je bilo, da je pred partizanskim gibanjem zgolj še premočrten vzpon in vse večji uspehi. Na tem mestu opis tega gibanja oziroma njegovih uspehov seveda potrebujemo poudariti, da so bili njegovi prvi organizatorji in potem vse bolj tudi njegovi brezprizivni voditelji komunisti, kar je imelo posledice tudi v izrazoslovju, revolucionarni ikonografiji, predvsem pa v taktiki bojevanja proti okupatorju ter v odnosu do domačih ljudi, ki so bili do gibanja bodisi ravnodušni bodisi kritični ali celo

nasprotni. Ker je italijanska okupatorska oblast v Ljubljanski pokrajini ohranila strukturo slovenske družbe skoraj nedotaknjeno, je seveda logično, da so se tudi v vojni čas do neke mere nadaljevale predvojne slovenske politične, ideološke, socialne ipd. delitve. Čeprav je bilo partizanstvo proklamirano kot vsenarodno osvobodilno gibanje, je razvoj dogodkov pokazal, da so ga vzele v zakup predvsem leve politične sile, medtem ko so desne ostajale - vsaj po svojih vodilnih nosilcih - izven tega gibanja, posledično pa postajale tudi njegove nasprotnice, ne seveda zaradi njegovega odporiškega značaja kot takega, temveč zaradi revolucionarne perspektive, ki se je s prevladujočo vlogo komunistov kazala kot vse bolj verjetna. Tu gre iskati neposredno zvezo s predvojnimi bojem proti nevarnemu komunizmu, v katerega je bila v precejšnji meri vpeta tudi katoliška cerkev. Njeno hierarhijo so k temu navajale papeške okrožnice, kolikor niso zadostovale že informacije o razvoju v prvi deželi komunizma - Sovjetski zvezi. Precep, v katerem so se znašli nasprotniki komunizma, s tem da so se prav komunisti postavili na čelo odporiškega gibanja, je nanje različno vplival. Del nasprotnikov - meščanske elite, cerkvene hierarhije, kmečke populacije ipd. - je ocenil, da predstavlja prav vodilna vloga komunistov v perspektivi dovolj veliko nevarnost za zmago boljševizma, da gre odkloniti tudi partizanstvo, kljub subjektivnemu doživljanju njegovih nekomunističnih pripadnikov. Drugi so prav v taktiki partizanskega boja, to je v forsiranju oboroženih spopadov z okupatorjem kljub perspektivi še dolge vojne in kljub krutim povračilnim ukrepom okupatorja, pa tudi v formalni razglasitvi revolucionarnih ciljev že same OF in oblikovanju nove "ljudske" oblasti videli jasne dokaze, da gre po eni strani za neracionalno in škodljivo početje, po drugi strani pa za prvo etapo revolucionarnega prevzema oblasti. Ostri in krvavi ukrepi partizanskih organov proti prvim znakom nasprotovanja, posebej organiziranega, so jih v tem prepričanju samo še potrjevali.

V takem vzdušju so organizacije Slovenske legije, Slovenske ljudske stranke, na novomeškem območju pa še posebej organizacije Katoliške akcije, spremljale in registrirale delovanje in porast vpliva partizanstva, OF in KPS. Prihajalo je tudi do nekakšne medijske vojne, širjenja ilegalnih časnikov, sestankov ipd. Poleg tega "načelnega" obrambnega organiziranja pred komunistično perspektivo - še povsem izven okupatorskega vpliva ali celo podpore - pa je bilo na terenu vse bolj čutiti tudi nekakšno razredno napetost, za katero so imeli glavno zaslugo predvsem sami partizani oziroma komunisti. Z nastankom osvobojenega ozemlja, pa tudi že pred tem, je tudi pod Gorjanci prihajalo do velikih ekscesov, sektašenja, ropanja, posameznih in celo skupinskih pobojev, pogosto povezanih z mučenji; to je bilo v glavnem naperjeno proti političnim nasprotnikom, tako da so se ti začeli čutiti tudi fizično ogrožene. Vodstvo osrednje protirevolucionarne organizacije - Slovenske legije - se je v takih razmerah, ocenilo jih je za začetek komunistične revolucije, v eksistencialni stiski odločilo za sodelovanje z italijanskim okupatorjem, ki naj bi domačim prebivalcem omogočil oboroženo samoobrambo pred partizani, kar bi posledično zmanjšalo tudi možnosti in "potrebe" po italijanskih represalijah. To je bilo posebej pereče prav tedaj, ko se je pričela

velika italijanska ofenziva proti partizanskemu ozemlju, pri čemer pa je najbolj trpelo prav civilno prebivalstvo. Po različnih krajih na terenu je spontano in tudi s podporo iz Ljubljane prihajalo do samoobrambnih akcij vaških skupnosti, ki so jih po uspešnem primeru Šentjošta v Polhograjskih Dolomitih podprle okupacijske oblasti, tako da so od poletja 1942 in deloma kot posledica ofenzive nastajale številne Vaške straže, ki jih je okupator nato tudi oskrboval ter organiziral v okviru t.i. Milizije volontarie anticomuniste (MVAC). Nasprotnike je vodstvo OF oziroma KPS že od jeseni 1941 imenovalo bela garda, drugi, sicer manjši del nasprotnikov, ki je imel zveze s četništvom oziroma z liberalnim taborom, pa plava garda.

Na območju Novega mesta oziroma pod Gorjanci je opisani razvoj imel določene posebnosti. Gre pa seveda omeniti, da je tudi tod določeno vlogo imela vera, njena ogroženost oziroma strah pred njo. Zato ni čudno, da so se v protirevolucionarnem gibanju izpostavili tudi nekateri duhovniki, npr. Anton Šinkar v Mirni Peči, Nande Babnik v Novem mestu, Jakob Mavec v Toplicah, Janez Urbanč v Stopičah, Franc Šeškar v Kostanjevici, Franc Cerkovnik v Šentjerneju. Tudi tu je prihajalo do obojestranskega ovaduštva, organizatorji obeh taborov - tabor OF/KPS je bil seveda v nedosegljivi prednosti - so krožili po deželi. Simbolični in prelomni dogodek, likvidacija duhovnika Vinka Kastelica iz Šentjerneja, se je zgodil 1. julija 1942. Uboj in strahotno mučenje stopiškega župana Franca Brulca in njegovega sina ter podobni dogodki so stanje samo še dodatno naelektrili. Podani so bili že skoraj vsi pogoji za začetek državljanske vojne v pogojih sovražne okupacije.¹ Stiki med Ljubljano, Novim mestom in "samoobrambo" na terenu so bili vse bolj pogosti in organizirani. Prav na novomeškem območju so bili stiki med protirevolucionarnim taborom in italijanskimi oblastmi zgodnejši kot drugod, tako da je prišlo že konec maja 1942 do neke vrste sporazuma, sicer tajnega, med vojaškim poveljstvom v Novem mestu in kaplanom Karlom Wolbangom iz Šmihela. Tedaj je bila namreč na terenu že prva protirevolucionarna - formalno sicer četniška - enota, v katere imenu je Wolbang oblastem ponudil sodelovanje. To je bil t.i. Štajerski bataljon, ki ga je ustanovil četniški poveljnik za Slovenijo, major Karel Novak. Omenjena enota je krenila 17. maja 1942 iz Dobrunj na obrobju Ljubljane ter je bila vsaj subjektivno še protiokupatorsko usmerjena. Toda vodstvo jo je poslalo pod Gorjance, deloma zaradi ugodnih naravnih pogojev, deloma pa zaradi prostovoljcev, ki naj bi bili pripravljene, da se v velikem številu priključijo tej protipartizanski ilegali. Toda prostovoljcev se je za aktivno delovanje odločilo le malo, ko pa so začeli partizani

¹ Kostanjevica na Krki ob sedemstoletnici mestnega obstoja. Kostanjevica 1953, str. 88, 89 (dalje Kostanjevica); Vstaja pod Gorjanci. Ljubljana 1967, str. 14, 25 (dalje Vstaja); Zapiski o narodno-osvobodilnem gibanju na področju krajevnih skupnosti Kostanjevica in Podbočje. Novo mesto 1974, str. 9 (dalje Zapiski); Ivo Pirkovič: Svobodna republika pod Gorjanci. Ljubljana 1982, str. 95-98, 202-208 (dalje Pirkovič); Franček Saje: Belogardizem. Ljubljana 1952, str. 237 sl. (dalje Saje); V znamenju Osvobodilne fronte. Ljubljana 1943, str. 119-121. Glej tudi Anton Štampohar: Ob 50-letnici zmage nad fašizmom. Dolenjski list 28.4. 1995, št. 17 - 22.6. 1995, št. 25.

proti Štajerskemu bataljonu odločno nastopati, je vodstvo na terenu spoznalo, da se bo težko obdržati ter se je v soglasju z osrednjim protirevolucionarnim vodstvom odločilo za kolaboracijo.

Četniška enota se je pod vodstvom poročnika Milana Kranjca po prihodu pod Gorjance utaborila v gozdu nad Šentjoštom, kjer je ostala skoraj mesec in pol. Izdajala se je za partizansko enoto, predvsem po zaslugi poveljnika Kranjca ter stotnika Janka Debeljaka, ki se je tudi nekaj časa zadrževal v enoti, pa je uporabljala "partizanske metode", kar je pomenilo likvidacije partizanov oziroma aktivistov.² Taborišče so obiskovali celo partizanski funkcionarji, s partizanskimi enotami se je poveljstvo dogovarjalo za napade na italijanske postojanke. Najbolj znana taka akcija je bil napad Gorjanskega bataljona na Ratež od 18. do 20. junija 1942, ko naj bi Štajerski bataljon varoval smer proti Novemu mestu, vendar se je ob italijanskem prodoru umaknil.³ Konec junija sta se Belokranjski odred in 3. četa Gorjanskega bataljona spopadla z Italijani pri Zajcu, Štajerski bataljon pa je partizanom streljal v hrbet.⁴ Sumi partizanov, da je s "štajerskimi partizani" nekaj hudo narobe, so se množili vse do 11. julija, ko je prišlo do odkritega spopada z Belokranjskim odredom pri Dolžu oziroma Zajčjem Vrhu. Omenjeni dogodek imajo nekateri avtorji za "uradni" začetek državljanske vojne v Ljubljanski pokrajini. Partizanski napad, ki je sledil, je udaril v prazno, saj se je Štajerski bataljon takoj umaknil iz taborišča. Nato se je ves mesec umikal pred partizanskim zasledovanjem in ob tem 2. četi 2. bataljona Dolenjskega odreda pri Češči vasi 16. julija zadal boleč poraz. V začetku avgusta je tedaj precej okrepljen bataljon imel tabor pri Gabrju. Ko so ga napadle tri čete Gorjanskega bataljona, se je dokončno zatekel pod pokroviteljstvo italijanskih vojaških oblasti.⁵

Tudi moštvo Štajerskega bataljona je bilo vključeno v sestav MVAC, a je ohranilo svoje posebno poimenovanje kot t.i. Legija smrti. Moštvo se je množilo s prilivom prostovoljcev, še bolj pa z mobilizacijo in celo s prisilo nekaterih ujetnikov in aretirancev ob grožnjah z internacijo.⁶ Legija smrti se je sicer vrnila na desni breg Krke pod Gorjance, a že 14. avgusta je Tomšičeva brigada napadla njen tabor pri Sv. Ani. Postojanka ni bila uničena, saj so se morali partizani ob občutnih obojestranskih izgubah umakniti.⁷ Legija se je pomaknila spet v Šentjošt, ki je tako postal nekakšen simbol protirevolucionarne ekspanzije pod Gorjanci. Njen poveljnik je postal Janko Debeljak, ki je sprva hodil na teren iz Novega mesta, nato pa je svoj štab preselil v Stopiče. Sredi septembra so v okviru Legije smrti

² Franc Ižanec: *Odperti grobovi II*. Buenos Aires 1970, str. 159-161.

³ Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945. Ljubljana 1976, str. 324 (dalje NOV); Zbornik dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov, del VI. (dalje Zbornik) knjiga 3, dok. št. 28; Jože Zamljen: Šentjošt gnezdo belogardizma na Slovenskem. Novo mesto 1969, str. 30 (dalje Šentjošt). Več o Štajerskem bataljonu v Ivan Korošec: *Prva nacionalna ilegala*. Ljubljana 1993.

⁴ Pirkovič, str. 402-404; Vstaja, str. 36; Šentjošt, str. 30, 31.

⁵ Jože Zamljen: Dolž v spomin padlim junakom. Dolenjski list 15.10. 1964; Radko Polič: Belokranjski odred. Ljubljana 1975, str. 224 sl.; Šentjošt, str. 32, 36, 37; NOV, str. 325.

⁶ Saje, str. 325; Kostanjevica, str. 96; Zapiski, str. 14, 15.

⁷ NOV, str. 325; Šentjošt, str. 42, 43; Zbornik, knjiga 3, dok. št. 116.

nastali trije bataljoni, ki naj bi za razliko od krajevnih Vaških straž v okviru MVAC združevali mobilne enote, vendar je slednje veljalo le formalno. Pod Gorjanci sta delovala 2. in 3. bataljon, pri čemer je slednji deloval tudi na širšem območju. Formalno tod torej ni bilo Vaških straž, vendar je tudi legija ustanavljala razmeroma stalne in utrjene postojanke. Septembra 1942 sta bataljona štela vsak približno po 250 mož, konec oktobra pa je 2. bataljon štel 650, 3. pa 420 mož. Novembra je bilo pod Gorjanci skupaj že 16 postojank Legije smrti, od teh nekaj tudi v Beli krajini. V precejšnji meri so legionarji oz. legisti izrinili partizanski vpliv iz šentjernejske doline. OF je bila v defenzivi, v prizadevanju po povrnitvi izgubljenih položajev pa so se še zmeraj vrstile t.i. sektaške napake, na drugi strani občutene kot komunistično nasilje. Posredno ali celo neposredno je na razmerje sil vplivala velika italijanska ofenziva, ko so pri nekaterih njenih fazah sodelovali tudi legisti izpod Gorjancev. Sodelovali so delno že v 5. in 6. fazi, ki sta sicer potekali izven tega prostora, predvsem pa v zadnji, 11. fazi, ki je bila namenjena izrecno Gorjancem. To je bilo v začetku novembra 1942, ko so skupine Legije smrti kot italijanske predhodnice prodirale do vrha Gorjancev, nato pa prečesale ozemlje do tromeje na severu. Partizanske enote so se sicer prebile in izognile uničenju.⁸

Oba bataljona Legije smrti sta svoje postojanke pod Gorjanci širila postopoma. 2. bataljon, ki ga je vodil Milan Kranjc, je takoj po formiranju vzpostavil postojanko v Gracarjevem turnu, izvedel pa je tudi pohod v Šentjernej in okolico, kjer je mobiliziral. 3. bataljonu je načeloval stotnik Dobrivoje Vasiljevič. Sprva je osnoval postojanki v Hrušici in na Dolžu, nato še nekatere v Beli krajini, med drugim tudi na Suhorju. Kranjčev bataljon se je širil v drugo smer, postojanke so nastale v Kostanjevici (5. oktobra), Sv. Križu, Orehovici, Dolnji Brezovici, Stopičah, Šentjerneju, Pleterjah itd. Postojanke so se utrjevale, saj so jih partizani od srede septembra stalno napadali. Uspehi ob napadih niso bili nič posebnega, saj dva meseca ni padla niti ena postojanka. 17. septembra je bataljon Josip Kraš 4. hrvatske brigade pomagal Gorjanskemu bataljonu pri napadu na postojanko v Gracarjevem turnu pri Orehovici. Padlo je sedem legionarjev, vendar so se morali partizani zaradi Italijanov iz Novega mesta umakniti. Isti enoti sta čez tri dni skušali osvojiti postojanko na Dolžu, a brez uspeha, kljub precejšnjemu številu ranjenih branilcev.⁹ Gorjanski bataljon je 13. oktobra napadel legiste pred gradom Dobrava, v novembru pa skupaj s Cankarjevo brigado postojanko pri Sv. Križu. Posadka je čez teden dni kraj zapustila, pač zaradi presoje, da se ob ponovljenem napadu ne bi mogla več uspešno braniti.¹⁰ Širjenje nasprotnih postojank so skušali partizani zavreti tudi z nekaterimi uničevalnimi akcijami. Tako so zažgali kostanjeviški grad in grad na Dobravi, šolo pri Sv. Križu, prosvetni dom v Stopičah

⁸ NOV, str. 345; Šentjošt, str. 55.

⁹ Vstaja, str. 41; NOV, str. 331, 332; Jože Zamljen: Dolž v spomin padlim junakom. Dolenjski list 15.10.1964.

¹⁰ Vstaja, str. 43, 46; Zapiski, str. 15; Šentjošt, str. 55; Lado Ambrožič: Cankarjeva brigada. Ljubljana 1975, str. 51-56 (dalje Cankarjeva); Drago Suhi: Pred dobrovškim gradom. Glasnik ZROP 1961, št. 8.

itd. Tudi tu se je pokazalo, da take akcije ob drugačnih okoliščinah ne dosejajo svojega namena in da je ostane za njimi zgolj materialna in kulturna škoda. V Podbočju je bila vzpostavljena postojanka 15. novembra, ko je iz Škocjana prišel za poveljnika znani inž. Anton Matičič.¹¹

V začetku novembra je Legija smrti vzpostavila postojanko celo v samostanu Pleterje. Vodstvo samostana je temu očitno nasprotovalo, tudi zato, ker je bilo pričakovati partizanski napad, kar se je kasneje tudi res zgodilo.¹² Največji udarec je legija doživela z uničenjem postojanke na Suhorju 26. in 27. novembra 1942. Napadli so jo Vzhodnodolenjski odred, Cankarjeva ter 13. hrvatska brigada Josip Kraš. Posadka je na postojanko prispela pred tednom dni in se ni še dobro utrdila, sestavljala pa jo je 3. četa 3. bataljona, slučajno pa je bil tam tudi štab bataljona s poveljnikom Vasiljevičem ter skupina 35 italijanskih fašistov. Ogorčeni boji so trajali vso noč in še dopoldne, ko se je vdala zadnja skupina v poslopju župnišča. Podatki o izgubah se v virih razlikujejo, vendar je nesporno, da je postojanka doživela katastrofo. Padla je večina fašistov, okoli 20 legistov in le nekaterim je uspelo zbežati. Del ujetnikov so vključili v Cankarjevo in Gubčevo brigado, osem pa so jih usmrtili, med njimi tudi poveljnika Vasiljeviča ter kurata p. Norberta Klementa, ki je sicer bil pred časom še pristaš OF.¹³ Zaradi tega dogodka so italijanske vojaške oblasti ukazale koncentracijo legijskih posadk, tako da se je njihovo število kmalu skrčilo na sedem. Obroč Legije smrti okoli Gorjancev je tako postal zelo razrahljan. Poročilo iz tistega časa pravi: "Naši so se radi tiste polomije na Suhorju povsod umaknili. Sedaj so menda le še na Brezovici, v Pleterjah in v Stopičah ter v Kostanjevici (pa za to ne morem trditi za gotovo). V Beli krajini pa: v Semiču, Črnomlju in Metliki. Baje so se umaknili na zahtevo Italijanov." Ob tem naj dodamo, da sta konec novembra 1942 oba bataljona štela 1180 mož, 2. bataljon 600 in 3. bataljon 580. Z uničenjem postojanke na Suhorju sta tako utrpela več kot deset odstotne izgube.¹⁴

Tudi ob razredčeni mreži postojank so legijske enote s pogostim patroljiranjem ter z intenzivno obveščevalno službo še vedno v precejšnji meri obladovale teren pod Gorjanci, razen najvišjih gorjanskih vasi. Posebej v ravninskem delu je tudi prebivalstvo podpiralo protirevolucionarne enote, podtalni boj, tudi na propagandnem področju, pa se je neusmiljeno nadaljeval. Partizanski aktivisti so v ta namen že jeseni 1942 izdali kar sedem tozadevnih letakov.¹⁵ Medsebojne aretacije in tudi likvidacije nasprotnih aktivistov in oboroženih pripadnikov so bile skoraj

¹¹ Zapiski, str. 15; Šentjošt, str. 55; Cankarjeva, str. 53.

¹² Josip Edgar Leopold-Lavov: Kartuzija Pleterje in partizani 1941-1945. Maribor 1977, str. 52, 53, 59-69 (dalje Pleterje); Šentjošt, str. 55; Vstaja, str. 45.

¹³ Rudi Vogrič: Boj Belokranjcev. Ljubljana 1973, str. 182 sl.; France Grum: Suhor pred 21 leti. Vestnik 1964, št. 1-2; Cankarjeva, str. 61-67; Edvard Kocbek: Listina. Ljubljana 1982, str. 201-202.

¹⁴ Arhiv Ministrstva za notranje zadeve (dalje AMNZ), Ozna Bela krajina, okraj, poročilo št. A 410858, nedat.,; Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota II (dalje AS II), partizanski fond, fasc. 495/V, zaslišanje Dobrivoja Vasiljeviča in Norberta Klementa.

¹⁵ Zbornik, knjiga 4, dok. št. 87; Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 4, dok. št. 135; knjiga 5, dok. št. 148.

na dnevnem redu. Večje akcije oziroma spopadi so sledili ponavadi zaradi prisotnosti večjih partizanskih enot na tem območju. Med take pomembne in tudi odmevne spopade vsekakor spada napad na legijsko postojanko v samostanu Pleterje. Tu se je bila utrdila 1. četa 2. bataljona Legije smrti, ki pa je bila tedaj delno oslABLJENA. Napad je pripravila operativna skupina slovenskih in hrvatskih brigad, trajal pa je od 18. do 20. februarja 1943. Sam samostan je napadala Cankarjeva brigada, Tomšičeva in nam že znana 13. hrvatska brigada pa sta bili v zavarovanju oziroma sta uprizarjali slepilne napade na drugih točkah. Napadalci so v nočnih napadih zavzeli staro cerkev in del samostanskega poslopja; ko je prispela oblegancem na pomoč italijanska kolona iz šentjernejske strani, pa so se morali partizani umakniti. Toda po odločitvi italijanskih častnikov so morali legisti postojanko izprazniti, češ da uspešna obramba ni več mogoča. V samostanu so pustili precej materiala, kar so zasegli partizani, ki so 21. februarja začasno zasedli samostan. S tem je legija izgubila še eno postojanko.¹⁶

Partizanske in protirevolucionarne enote so se v letu 1943 spopadle še večkrat. Najprej so partizani napadli Kostanjevico, vendar so se legisti, ki so se pod vodstvom Francija Sekolca utrdili v poslopju šole, ubranili. Spomladi, posebej aprila, je bilo več spopadov na belokranjski strani Gorjancev. 7. aprila se je z legijsko enoto, ki je prišla iz Semiča, nad vasjo Osojnik spopadel 1. bataljon Gubčeve brigade. Čez 14 dni se je Gubčeva brigada skupaj s Primorsko-goranskim odredom spopadla z Italijani in legisti na črti Lokvica - Brezovica. Partizani so se umaknili, Italijani pa so požigali hiše nad Metliko.¹⁷ S kolono iz Semiča se je konec aprila na Brezovi rebri spopadla tudi Šerčerjeva brigada. Ista brigada je junija in julija 1943 postala zelo aktivna na območju Gorjancev ter je omejila vojaško dejavnost enot in postojank Legije smrti. Porušila je tudi žične pregrade oziroma neke vrste mejo, ki so jo Italijani spomladi 1943 postavili od Kostanjevice do Šentjerneja in do septembra še do Stopič. Prav na njej so imeli legisti bunkerje in druge utrjene točke. 6. julija jim je 2. bataljon Šerčerjeve brigade postavil zasedo v Stari vasi pri Kostanjevici, spopad pa se je po partizanskih poročilih končal z izgubami legistov. Brigada se je nato pomaknila na drug konec Gorjancev ter napadla nasprotnike pri Dolžu.¹⁸

Protirevolucionarna akcija je svoje največje uspehe na tem območju dosegla že jeseni 1942. V vojaškem pogledu je bila spričo partizanske aktivnosti v letu 1943 več ali manj v defenzivi, kar je deloma veljalo tudi v političnem in ideološkem pogledu. K temu so v precejšnji meri pripomogla tudi notranja nasprotja znotraj

¹⁶ Cankarjeva, str. 104-112; Pleterje, str. 73-85; Zbornik, knjiga 5, dok. št. 67, 154; France Grum: *Borba v samostanu Pleterje pod Gorjanci*. Vestnik 1960, št. 3-4, str. 42-47; Marijan Vir: *Pravi obraz Osvobodilne fronte II*, Buenos Aires 1972, str. 220-222.

¹⁷ Kostanjevica, str. 97; Lado Ambrožič: *Gubčeva brigada*. Ljubljana 1972, str. 202 (dalje Gubčeva); R. Polič: *Belokranjski odred*, str. 409, 410; Zbornik, knjiga 5, dok. št. 221.

¹⁸ Anton Štampohar: *Razvoj ljudske oblasti in kronološki popis pomembnejših dogodkov na območju občin Črnomelj, Metlika, Novo mesto in Trebnje 1941-1945*. Novo mesto 1975, str. 74 (dalje Štampohar); Milan Guček: *Šerčerjeva brigada*. Ljubljana 1973, str. 256, 260, 267; Zapiski, str. 18.

protirevolucionarnega tabora. Nekaj prostovoljcev je legija v letu 1943 še pridobila, ob pomoči ilegalne Slovenske legije pa je poskušala tudi še z mobilizacijami, tako npr. še konec avgusta v šentjernejskem okolišu. Zunanji izraz določenega upada je predstavljala tudi ukinitvev 3. bataljona. Četniški poveljnik major Novak je poleti 1943 ponovno okreplil akcijo za vzpostavitev močnejšega četništva, kar naj bi bilo pomembno ob pričakovani kapitulaciji Italije ter zavezniškem izkrcanju na severnem Jadranu. Glavnino moštva za četnike naj bi dali pripadniki MVAC, toda vodstvo Slovenske zaveze in Slovenske legije, ki je tajno vodilo Vaške straže, že zaradi osebnih sporov z Novakom temu ni bilo naklonjeno. Zato je tudi na terenu zaradi različno načrtovane taktike prihajalo do sporov, tako tudi v legijskih postojankah pod Gorjanci, kjer je v četniškem duhu deloval Janko Debeljak. V Stopičah je pri tem doživel močan odpor, ki je odmeval tudi pri vodstvu v Ljubljani. Več uspeha je imel v postojanki Ratež, od koder je nekaj mož odšlo v četniški odred, ki je pozneje doživel svoj konec v Grčaricah. V funkciji preprečevanja krepitve t.i. plavogardistov na Otočcu naj bi bil tudi napad Gubčeve brigade na postojanko v Beli cerkvi 9./10. avgusta. Italijani so s topniško podporo iz Novega mesta in Šentjerneja preprečili padec postojanke.¹⁹

II.

Dogodki po kapitulaciji Italije so imeli na območju Novega mesta in Gorjancev dokaj svojevrsten razplet. Partizansko vodstvo je hotelo doseči popolno razorožitev italijanskih enot, njihov odhod v Italijo, ob tem pa zahtevalo brezpogojno vdajo enot MVAC, ki jih je sicer pred tem protirevolucionarno vodstvo formalno poimenovalo kot Slovensko narodno vojsko. Ob pogajanjih partizanov s poveljstvom divizije Isonzo se je v Novem mestu zbrala večina enot nekdanje Legije smrti ter Vaških straž z novomeškega območja. Poveljstvo nad njimi je prevzel sposobni stotnik Vuk Rupnik, ki je želel pri pogajanjih z italijanskim štabom uveljaviti tudi svoje enote. To mu ni uspelo in protirevolucionarne enote so se morale priključiti umikajočim se Italijanom. Ker pa je stotnik Rupnik zaslutil, da se zanj to ne bo dobro končalo, se je 11. septembra 1943 pri Jurki vasi odločil za ločitev od Italijanov, njegovo moštvo pa se je nato po dolgem pohodu pod Gorjanci prebilo na nemško okupacijsko ozemlje. Pri Zameškem je Rupnik vzpostavil stik z nemškimi obmejnimi oblastmi, ki so ga po posvetovanju z nadrejenimi sprejele, saj so bile spričo ekspanzije partizanske moči na Dolenjskem zainteresirane za dodatno zavarovanje mejne črte. To se je obrestovalo že naslednjega dne, ko je Rupnikovo skupino pri Mršeči vasi napadla Šlandrova brigada, ki je bila odbita. Že pred tem se je na nemško ozemlje prebilo čez 120 nekdanjih pripadnikov Vaških straž iz Št. Ruperta in Mokronoga pod vodstvom Mihe Benedičiča, ki so jih Nemci namestili v Kostanjevico. Čez nekaj dni je prispel še general Erwin

¹⁹ AS II, fond protirevolucije, fasc. 120/II, poročili 12.7. 1943 in 16.8. 1943; AMNZ, Ozna Vrhnika, zapisnik zaslisanja Štricelj Franca 16.9. 1943; Gubčeva, str. 284-287; Zbornik, knjiga 6, dok. št.168.

Rösener, ki je Rupnikove vojake pohvalil za uspešne boje ter napovedal, da bodo postali sestavni del nove formacije Slovensko domobranstvo, za katere ustanovitev se je v Ljubljani že dogovoril s politikom SLS, dr. Albinom Šmajdom, ter generalom Leonom Rupnikom.²⁰

Z izjemo Kostanjevice, kjer sta se takoj utrdili manjša nemška ter večja domobrantska posadka, je tako bilo po kapitulaciji Italije celotno območje Gorjancev pod kontrolo partizanov. Prebivalstvo jim je bilo le deloma naklonjeno, kar je moč sklepati po poročilih okrožne komisije Varnostno-obveščevalne službe, češ da "gorjansko podokrožje je najslabše" ali da so nekatere vasi "100 % bega".²¹ Nekateri bivši legisti so se skrivali po gorjanskih gozdovih, mnogo je bilo tudi skrivačev pred partizansko mobilizacijo. Ljudje so vzdrževali stike z domobranci na oni strani meje, jim nosili hrano ipd. Ljudje, ki so se izpostavili pri organizaciji ali pri propagandi za protirevolucionarni tabor, so se z legisti povečini umaknili prek meje, tisti, ki so ostali, pa so seveda doživeli nemilo usodo. Iz Šentjerneja so se npr. umaknili občinski komisar Karel Jordan, občinski tajnik Franc Pregelj, poslovodja Jožko Komljanec in župnik Franc Cerkovnik. Omenjeni seveda niso spremenili svojih stališč do partizanstva, vendar se je npr. Cerkovnik, ko se je po nemški ofenzivi vrnil v svojo faro, pričel izražati bolj uravnoteženo. Kljub temu je bil po vojni obsojen na smrt. Pozneje se je v Šentjernej kot domobrantski poročnik vrnil tudi Pregelj. Nekoliko poseben položaj pa je bil, kot že omenjeno, v Kostanjevici, ki je prva dobila domobrantsko posadko. To je bila poznejša 36. četa, ki ji je poveljeval nadpor. Miha Benedičič. Tamkajšnji župnik pa npr. domobrancev ni brezrezervno podpiral.²²

V priprave na ofenzivo proti partizanskemu ozemlju na Dolenjskem so nemške oblasti vključile tudi domobrantsko skupino stotnika Rupnika, iz katere se je po urjenju formiral 3. domobrantski bataljon. Manjši spopadi so potekali na kostanjeviškem območju tudi pred začetkom ofenzive, med drugim s Šlandrovo in Gubčevo brigado. Ofenziva se je pričela 21. oktobra 1943 s prebojem nemških in domobrantskih enot pri Kostanjevici. Stotnik Rupnik je svojim vojakom izdal posebna navodila, kako naj se "v domovini" obnašajo do partizanov in do prebivalstva. Odnos je zastavil zelo ostro, pri čemer gre dodati, da so najbolj krvave epizode iz te ofenzive delo Nemcev, npr. ustrelitev 27 talcev v Šentjernej.²³ Ofenziva je segla tudi v Belo krajino, vendar se tam nemška oziroma "domobrantska" oblast ni mogla obdržati. Domobranci so tudi kasneje imeli premalo sil, da bi jo zasedli, bili pa so poskusi vdorov, predvsem novembra 1944.

²⁰ Gubčeva, str. 329, 330; Zbornik, knjiga 7, dok. št. 29,31; Saje, str. 589-590; Metod Mikuž: Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, III, Ljubljana 1973, str. 35, 36; AS II, fond protirevolucije, fasc. 105/I, poročilo št. A 438469 sl., nedat.

²¹ AMNZ, OK VOS Novo mesto, Ozna Novo mesto, različna poročila, št. A 388371 sl.

²² AMNZ, OK VOS Novo mesto, poročilo 2.6. 1944; Palme mučeništva. Celje 1994, str. 233-234; Zbornik, knjiga 7, dok. št. 27.

²³ Zapiski, str. 20; Kostanjevica, str. 100; Gubčeva, str. 400; Franc Cvelhar: Spomin na tisti strašni dan pred 50 leti. Dolenjski list 14.10. 1993; AS II, fond protirevolucije, fasc. 298/I, Priprava vojakov na delo v domovini, 26.10. 1943.

Po končani ofenzivi domobranci niso mogli vzpostaviti tako kapilarnega pokrivanja ozemlja, kot so to zmogli pripadniki MVAC jeseni 1942. Primanjkovalo je vojakov, pri čemer je več mobilizacij pred tem izvedla že partizanska vojska, z njo pa so sicer poskušali tudi domobranci. Posluževali so se tudi ujetnikov ob ofenzivi, pri čemer je moral imeti vsak kandidat za vstop v domobranstvo nekakšno moralnopolitično jamstvo poznanih ljudi. Sprva sta bili domobranski postojanki v bistvu samo v Novem mestu in Kostanjevici. V Novem mestu in drugih večjih krajih, ki so bili varni pred partizani, se je vzpostavljala tudi t.i. Rupnikova civilna oblast, pač v okviru avtonomije, ki jo je pod nemško okupacijo dosegala Ljubljanska pokrajina. V Novem mestu je bilo več domobranskih čet, sedež domobranske operativne skupine oziroma kasneje t.i. Zaščite okraja Novo mesto. V mestu je bila tudi stotnija slovenske policije, propagandna pisarna, ki je izdajala domobransko glasilo *Za blagor očetnjave* itd. V Kostanjevici je bila najmanj ena četa, včasih skupaj z okolico tudi dve. Sploh so bile domobranske čete mobilnejše, bolje opremljene in izurjene ter očitno tudi bolj motivirane kot nekdanja Legija smrti. Partizanom so bile zelo nevarne, manjše enote so stalno izpadale iz postojank, postavljale zasede, tudi nočne; večkrat so posnemale partizansko taktiko premikanja in bojevanja. Na terenu je tako potekal neusmiljen, tudi krvav boj med obema stranema, hkrati pa je bil to tudi boj za pridobitev naklonjenosti prebivalstva, propagandni boj. Posadka v Kostanjevici je po partizanskih poročilih sredi januarja 1944 podnevi obvladovala celotno dolino, saj so njene patrulje prihajale do Hrušice in Brusnic in se po več dni zadrževale v Šentjerneju. Kljub temu so župani prosili domobransko poveljstvo, da bi vzpostavili postojanko tudi v Šentjerneju. Da bi to preprečili, so partizani požgali krajevno šolo, kar pa seveda ni pomagalo. Domobranci so tu ustanovili postojanko 11. aprila 1944. To je bila 34. četa Slovenskega domobranstva pod poveljstvom nadporočnika Franca Mraka, doma iz Brusnic. Četa se je hitro utrjevala, ker se je bala partizanskega napada. Res je 1. maja napadla postojanko 15. brigada, a je bila odbita. 34. četa se je številčno kmalu okrepila, njeni pripadniki pa so, kot je bila pri podeželskih entotah večkrat navada, prebivalstvu celo pomagali pri poljskih delih. Sredi avgusta je Mraka na mestu poveljnika zamenjal poročnik Ignac Francič iz Dolnje Brezovice. Četa je bila v začetku novembra premeščena v Novo mesto, nadomestila pa jo je 56. četa pod poveljstvom nadporočnika Oskarja Frankiča. Zanimivo je, da je prav 15. partizanska brigada še enkrat napadla Šentjernej, in to ponoči 13./14. novembra 1944. To je bilo v zvezi s "prehranjevalno akcijo" 15. divizije, zato namen napada niti ni bil zavzeti postojanko.²⁴

Spomladi 1945 je v kraj prišlo 10 mož domobranske policije, kar je bil na tem območju edini primer, seveda z izjemo Novega mesta. Šentjernejske domobrance je prebivalstvo v glavnem podpiralo, posebej v okolici. Del tamkajšnje duhovščine

²⁴ Kostanjevica, str. 101; Pleterje, str. 167, 169; Gubčeva, str. 837; Štampohar, str. 89, 96; Zbornik, knjiga 17, dok. št. 50; Ljubljana v ilegali, IV. Ljubljana 1970, str. 267; AMNZ, Rupnikov proces, prošnja županov na Rupnika 25.11. 1943.

je bil za domobrance, del pa menda za OF. Kar se tiče duhovščine, velja omeniti epizodo z župnikom Andrejem Zupancem iz Sv. Križa (Podbočja). 30. aprila 1944 se je omenjeni župnik v pridigi precej ostro izrazil glede KPS in partizanstva. Okrožna izpostava ONZ ga je dala aretirati, toda nepričakovano odločno je reagiral domobranski poveljnik v Kostanjevici, ki je aretiral skupino talcev ter zagrozil, da jih bo usmrtil, če župnik ne bo izpuščen. Postavil je že vislice... Posredovalo je tudi prebivalstvo in zadeva se je počasi le umirila, tudi župnik je bil izpuščen.²⁵

Položaj na terenu je dejansko spominjal na stanje državljanske vojne, čeprav seveda vsa poročila iz tistega časa ne govore le o krvavih dogodkih. "Domobrankska" oblast je včasih delila karte, sol in vžigalice le svojim pristašem, v drugih primerih pa vsem brez izjeme. Vrstili so se pobegi s partizanskega ozemlja v Novo mesto, kjer se moški niso počutili varne pred partizansko mobilizacijo, pa so hodili prenočevat npr. v Kostanjevico. Zelo intenzivna je bila tudi propagandna dejavnost domobrancev. V Šentjerneju so bila kar štiri protikomunistična zborovanja oziroma t.i. domobranske akademije (21. 4. 1944, 4. 5. 1944, 8. 6. 1944, 9. 1. 1945). Taka zborovanja ter manjše prireditve z govori tudi domobrantskih častnikov so bile npr. še v Dolu pri Kostanjevici (23. 4. 1944), Brusnicah (11. 6. 1944, 23. 7. 1944), Sv. Križu (2. 7. 1944), Kostanjevici (8. 9. 1944). Propaganda je imela določen dodatni učinek, med drugim tudi ta, da so se moški zelo neradi odzivali partizanski mobilizaciji, čeprav domobranci pri tem niso bili dosti na boljšem, na kar je kazalo veliko število skrivačev. V Kostanjevico so se zatekali celo skrivači iz hrvaškega Žumberka. Omeniti gre tudi to, da so domobranci v Kostanjevici imeli tudi svojo godbo.²⁶

V ohranjenih partizanskih dokumentih je polno vesti o domobrantskih zločinih ali vsaj raznih nasilnih dejanjih. Statistični podatki o žrtvah in njihovih kategorijah, ki so nam danes na razpolago, nam omogočajo izreči oceno, da sta se pri tem "izkazali" obe strani, s pripombo, da je v teku državljanske vojne sprva bolj grešila partizanska stran, v letu 1944 pa domobrantska. Vzroke za to ter dogodke po končani vojni tukaj puščamo ob strani.²⁷ Kar se tiče konkretnih pojavov, naj bi se poleti 1944 pri kostanjeviških domobrantskih formirala posebna likvidacijska skupina, ki je nastopala kot Črna roka oziroma so jo ljudje tako nazivali. Skupina naj bi se predstavljala tudi za hrvaške partizane, vodil pa jo je narednik Ignac Penca iz Kostanjevice. Tudi na območju Gorjancev pa je določen odmev imela nova organizacija slovenskega četništva oziroma plave garde. Že junija 1944 so se v okraju Šentjerneji pojavljale majhne skupine t.i. Gorjanskih orlov, vendar o

²⁵ AS II, fond Obveščevalni oddelek ONZ, fasc. 460/III, izvleček iz poročil 12. - 24.6. 1944; AMNZ, Ozna Novo mesto, poročili obveščevalne službe ONZ Kostanjevica 18.6. 1944 in 24.6. 1944.

²⁶ Ljubljana v ilegali, IV, str. 314; Uspela akademija v Št. Jerneju. Slovenec 12.1. 1945; Dva uspela protikomunistična shoda. Jutro 13.6. 1944; AS II, fond protirevolucije, fasc.111b/II, Vesti 22.7. 1944.

²⁷ Ne pozabimo jih. Kostanjevica na Krki 1993; Žrtve II. svetovne vojne iz župnije Šentjerneji. Šentjerneji 1995; Žlahtni sadovi trpljenja. Družina 23.7. 1995; Spomin z bolečino in spoštovanjem. Družina 27.6. 1993.

njih nimamo natančnejših poročil. Med domobranskim vodstvom so namreč spričo neugodnega mednarodnega položaja nastajale različne struje in načrti in med rezultate takega stanja je šteti tudi idejo o ustanovitvi gorjanskega četniškega odreda. To so nasprotniki preprečili, pristaši plave garde pa so se povezali s četniškim odredom, ki ga je severno od Krke organiziral Janez Marn - Črtomir. V zvezi s tem se je spet pojavljalo ime Ignaca Penca. Aktivnost Črne roke oziroma plave garde je bilo opaziti tudi v okolici Stopič in Pleterja.²⁸

Spopadov med domobranci in partizani je bilo v letih 1944 in 1945 seveda tudi na tem območju mnogo, tako da na tem mestu ni mogoče napraviti podrobnejšega tozadavnega pregleda. Do spopadov je prihajalo na več načinov, bodisi da so partizanske brigade v okviru ofenziv ali manjših akcij napadale domobranske postojanke bodisi da so napadale nasprotnikove kolone, ki so pogosto prodirale iz Novega mesta, Šentjerneja ali Kostanjevice proti ožjemu območju Gorjancev. Ti prodori so imeli včasih značaj manjših ofenziv, toda na splošno lahko rečemo, da so bile nemške in domobranske enote v defenzivi. Tako je v začetku decembra 1943 Gubčeva brigada napadla domobrance v Velikem Slatniku, konec meseca pa so partizani odbili domobranski napad v Vodenicah.²⁹ Februarja 1944 so domobranci presenetili partizane v Brusnicah. Cankarjeva brigada je bila težke boje z nasprotnikovo kolono 21. februarja 1944 pri Težki Vodi in Stopičah. Konec meseca je brigada napadla Novo mesto ter se spopadla tudi z domobranci pri Dolžu in Gabrju.³⁰ Prav Cankarjeva brigada pa je nato 16. marca doživela svoj najhujši udarec, ko so na Javorovici Nemci in domobranci iz Kostanjevice in Novega mesta (31. in 32. četa) presenetili njen 4. bataljon. Po kratkem boju je padel skoraj celotni bataljon, saj so bili po še ne do konca razčiščenem spletu okoliščin ustreljeni tudi partizani, ki so se že predali.³¹ V začetku avgusta so domobranci napadli 3. bataljon Cankarjeve brigade pri Dolžu in Zajčjem Vrhu, pri čemer je imel bataljon 10 padlih, vendar so se morali domobranci ob protinapadu umakniti. Junija in julija je imela ostre boje z Nemci in domobranci iz Novega mesta Ljubljanska brigada, predvsem sredi julija okrog Težke Vode in Dolža, ko je šlo za zaustavitev prodora proti Beli krajini. Pozimi 1945 naj bi vodila uspešne boje proti domobrancem tudi 15. brigada.³² Najhujši boji so nastopili že proti koncu vojne, ko so nemške in domobranske enote skušale partizane potisniti prek Kolpe, da bi se lažje organizirala obrambna črta v Sloveniji.

²⁸ Zapiski, str. 20, 21; AMNZ, Okrožna izpostava ONZ Novo mesto, poročila 19.5. 1944, 19.6. in 22.6. 1944; AS II, partizanski fond, fasc. 710/I, poročilo okrajnega načelstva NZ Kostanjevica 16.5. 1944; Ljubljana v ilegali, IV, str. 274.

²⁹ Štampohar, str. 85; Pleterje, str. 166; Zbornik, knjiga 9, dok. št. 147.

³⁰ Štampohar, str. 87, 88.

³¹ Cankarjeva, str. 486-502; Zbornik, knjiga 12, dok. št. 80; Javorovica. Ljubljana 1979; Prepričljiva zmaga naših fantov. Za blagor očetnjave 17.3. 1944; Slavko Dokl: Tistega usodnega jutra na Javorovici. Dolenjski list 10.3. 1994.

³² Štampohar, str. 92, 94; Lado Ambrožič: Sovražnikov vpad v Belo krajino. TV-15 Naš tovariš 9.6. 1983; Ladislav Kiauta: Na bojni črti osemnajste. Ljubljana 1973, str. 423; Mile Pavlin: Petnajsta brigada. Ljubljana 1969, str. 365-377.

Pri tem so sodelovale tudi domobranske enote iz Nověga mesta in sosednjih postojank. Za dvig morale je domobrance tedaj na novomeškem bojišču obiskal tudi njihov nesojeni poveljnik, sicer generalni inšpektor Leon Rupnik.³³

Približevanje konca vojne je med domobransko vojsko zasejalo nemir, saj ni bilo jasno, kako se bo razpletla usoda domobrancev ob dejstvu, da so zahodni zavezniki očitno brezpogojno podprli Titovo partizansko vojsko in niso imeli posluha za lokalne notranje spore in so domobrance smatrali zgolj za kolaboracioniste. Domobranska prisega, ki je bila tudi v Novem mestu slavnostno izvedena 20. aprila 1944 ter ponovljena 30. januarja 1945, gotovo ni okrepila domobranske morale, pač zaradi zunanjega nemškega značaja. Toda ker je šlo v primeru spora domobranci - partizani za slovenska avtohtona nasprotja, ki so izvirala še iz razvoja dogodkov od leta 1941 dalje, je bilo jasno, da je tudi domobranska stran ob koncu vojne še uživala podporo dela prebivalstva, čeprav so vsaj partizanski viri zaznavali premike v svojo korist, pač zaradi razvoja mednarodnih dogodkov. Seveda pa je bila pretirana ocena pooblaščenstva Ozne za dolenjsko okrožje iz srede novembra 1944, da je skoraj celo okrožje domobransko usmerjeno... Še vedno je prihajalo do prostovoljnih vstopov v domobranstvo, akcije partizanskega vodstva za t.i. razkroj domobranstva pa so imele le neznaten učinek. Zato je partizanska oblast proti nasprotujočemu prebivalstvu vse ostreje nastopala, z zablembami premoženja, izgoni družin, z obsodbami. Toda v nekaterih krajih, npr. v Dolžu so bili ljudje neomajni do konca.³⁴

Vse to pa je ob premikih svetovnih front predstavljalo le lokalno posebnost. Računi o rešitvi s strani Angležev so se za domobrance izkazali za iluzorne. Kot so pokazali dogodki, tega ni mogla spremeniti niti preobrazba domobranstva in četništva v Slovensko narodno vojsko niti ustanovitev Narodne vlade v Ljubljani 3. maja 1945. Ob prodoru jugoslovanskih partizanskih armad je sledil le še umik v Avstrijo oziroma v Italijo. Novomeška domobranska skupina se temu umiku ni mogla priključiti. Tako so se 8. maja 1945 domobranci iz Novega mesta in okoliških postojank pod vodstvom majorja M. Stamenkovića začeli umikati v smeri Zidanega Mosta. Zaradi premočnih partizanskih enot na tem območju je poveljnik enote razpustil. Večina domobrancev se je vrnila v domače kraje ter se skušala skriti. Stamenković se je s skupino okoli 200 domobrancev prebil na Koroško, vendar so bili kmalu vrnjeni v Slovenijo.³⁵ Za nekatere kraje, tudi tiste pod Gorjanci, pa so se z vidika človeških žrtev šele tedaj pričeli najbolj krvavi dnevi.

³³ General Rupnik med borci na položajih. Slovenec 28.4. 1945.

³⁴ AMNZ, Pooblaščenstvo Ozne za Dolenjsko okrožje, poročilo II. sekcije 16.11. 1944; fond Ozna za oblast 7. korpusa, II. sekcija, zapisnik zaslišanja Alojza Kumpa 23.1. 1945.

³⁵ K. Kordiš: Od Radeč do Trsta 1945. Tabor 1970, št. 1-2, str. 22-38; Ustna izjava Pavla Kogejca 31.1. 1994.

Boris Mlakar

ACTIVITY OF THE ANTIPARTISAN MOVEMENT UNDER GORJANCI

S u m m a r y

The area between Gorjanci, the Krka river, Novo mesto and the northern part of Bela krajina can be described as one of the centres of both partisan and antipartisan movements. Reasons for this were both social and geographical. On the one hand, Novo mesto was as an important centre and the home of different ideas and structures, and on the other, the geography under Gorjanci offered a suitable military ground for various guerrilla and anti-guerrilla feats. The initial moderate backing and sympathy for partisans turned into an open ideological confrontation and an organised military counter-offensive by the bourgeois, anti-revolutionary forces. These drew their moral energy also from the partisans' mistakes and violent actions. In this way, the nucleus of the Slovene legion was formed and, after the arrival of the first antipartisan unit, the so-called Styrian battalion, sought to increase antipartisan activity by strengthening its ranks both in terms of numbers and organisation. These attempts were not successful enough and the battalion could not effectively defend themselves against the partisans, so in July 1942, after an agreement with the Italian authorities, the unit came from underground. At first it operated as the Death Legion (*Legija smrti*) in the framework of Milizia Volontaria Anticomunista (MVAC). It strengthened its ranks by both voluntary and forced mobilisation, so that by the late Autumn 1942, the Second and the Third Death Legion battalions counted over 1,100 men and had 16 military posts. In response, the partisan brigades quickly launched a counter-offensive, so that by the Spring 1943 there were only seven posts left. In the Summer 1943, the Mihajlovič's Chetniks, led by major Karel Novak, reappeared in the region.

After the capitulation of Italy, the partisans in Novo mesto negotiated the disarmament of the Italian troops and their departure to Italy, while the MVAC units which had gathered in the town under the leadership of Captain Vuk Rupnik, retreated to the territory under German occupation out of fear of the partisans. After Rupnik's soldiers successfully repelled the first partisan attack near Zameško, they were recognised by the German General E. Rösener as part of a new formation - the Slovene Home Guard (*Domobranci*) - which had been formed at the end of September 1943 on the initiative of General Leon Rupnik and some bourgeois politicians. The above mentioned unit participated as the 3rd Home Guard battalion in the German offensive in Dolenjska. Initially, the Home Guard only had their posts in Novo mesto (several units) and Kostanjevica, after April 1944, however, its 34th unit also occupied Šentjernej. Later they occupied some smaller posts around Novo mesto, thereby constituting the so-called Protection of the Novo mesto District. By patrolling, ambushing and the partisan fighting methods, the Home Guard dealt some strong blows to the partisans. Towards the end of the war, the anti-revolutionary body - the National Committee - incorporated the Home Guard into the Slovene National Army. This, however, had no other choice but to flee from the advancing Yugoslav partisan army and attempt to leave the country. The Novo mesto Home Guard troops were cut off and, except for about 200 men, failed to break through to Carinthia. Most of them dispersed before Radeče and returned to their homes, where they were to meet their bitter end.